

مقاله پژوهشی: واکاوی ظرفیت‌های پیش برنده‌ی موجود در راستای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا (قوت‌ها و فرصت‌ها)

سیدیحیی صفوی^۱، محمدرضا کمالی^۲، امیرحسین الهامی^۳، علیرضا غلامعلیان^۴

پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۱۲/۰۶

دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۱۰/۰۷

چکیده

ج.ا.ایران برای اینکه بتواند بر مفاهیم، دیدگاه‌ها، نظام‌های منطقه‌ای، فرآیندها، تصمیمات، اقدامات جمعی دیگر کشورها و نحوه شکل‌گیری قدرت منطقه‌ای و جهانی، تأثیر بیشتری داشته باشد، باید از وزن ژئوپلیتیکی برتر در میان سایر کشورهای منطقه برخوردار باشد. هدف اصلی این پژوهش «واکاوی ظرفیت‌های موجود در راستای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا (قوت‌ها و فرصت‌ها) می‌باشد». در این پژوهش روش تحقیق، توصیفی تحلیلی است با رویکرد آمیخته و نوع تحقیق کاربردی- توسعه‌ای است. جامعه آماری، ۵۰ نفر و حجم نمونه بر جامعه آماری منطبق بوده و تمام شمار تعیین‌شده است. ضمن فیش‌برداری از مطالعات کتابخانه‌ای و انجام مصاحبه‌های تخصصی، از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی نا پارامتریک آماری نیز استفاده شده است. از نتایج تحقیق این‌گونه برمی‌آید که ظرفیت‌های موجود در قالب ۷ کلان مؤلفه ژئوپلیتیکی (سیاسی- نظامی- علم و فناوری- زیست‌محیطی- اجتماعی و فرهنگی- جغرافیایی- اقتصادی) با ۴۰ شاخص احصا گردید؛ که ۷ مورد از شاخص‌ها به دلیل اهمیت کمتر حذف گردیدند، ۲۲ شاخص برای قوت و ۱۲ شاخص برای فرصت در راستای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا به دست آمد.

واژگان کلیدی: قدرت، ژئوپلیتیک، وزن ژئوپلیتیک، منطقه غرب آسیا

^۱ - استاد تمام دانشگاه امام حسین (ع)، تهران، ایران

^۲ - استادیار دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

^۳ - استادیار پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس

^۴ - دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران، (نویسنده مسئول)

مقدمه

امروز جمهوری اسلامی به یک قدرت اثرگذار در سطح منطقه و در مواردی در سطح جهان تبدیل شده است؛ این یک واقعیتی است که وجود دارد (بیانات مقام معظم رهبری در حرم مطهر رضوی ۱/۱/۱۳۹۵). تاریخ منطقه غرب آسیا نشان می‌دهد این قلمرو جغرافیایی، بیش از سایر حوزه‌های ژئوپلیتیکی در شرایط بی‌ثباتی، ناامنی، بحران و تعارض قرار داشته است، چراکه در طول تاریخ طولانی خود خاستگاه تغییر و تحولات گسترده و مهمی چون طلوع حاکمیت‌ها، مذاهب، اقتصاد و ایده‌های نوآورانه بشر که تا امروز نیز ادامه دارد، بوده است. منطقه غرب آسیا در حال حاضر تبدیل به منطقه‌ای در حال گذار، تنش و فضای رقابت‌های ژئوپلیتیکی و چالش ساز بین قدرت‌های مهم شده است؛ به‌طورکلی فضای جغرافیایی غرب آسیا، نظم ژئوپلیتیکی گذشته را ترک گفته و به‌سوی استقرار نظم جدیدی حرکت می‌کند و از سوی دیگر سرنوشت جهان اسلام درگرو تحولات این منطقه است (حافظ نیا، ۱۳۹۶: ۲۲۳). ویژگی‌ها و منابع سرشار موجود در منطقه غرب آسیا، باعث شده تا این منطقه همواره دستخوش رقابت‌های ژئوپلیتیکی شود و بحران‌های داخلی و تهدیدات خارجی موجب گردیده تا کشورهای منطقه به سمت خریدهای تسلیحاتی گزاف گرایش یابند (تاجفر، ۱۳۹۴: ۸۶). درواقع خلیج فارس به‌عنوان یکی از مناطق مهم جهان است که ویژگی‌های منحصربه‌فرد آن دلیلی برای حضور همیشگی قدرت‌های فرا منطقه‌ای بوده است دستیابی و تسلط بر خلیج فارس برای آمریکا بسیار بااهمیت است، به عبارتی خلیج فارس صخره‌ای است که مجموعه‌های امنیتی و نظامی ایالات متحده بر آن استوار شده است (Pelletier 2017:133). تحولات سیاسی حال حاضر پیرامون منطقه، طبیعت قدرت و سیاست و روند پیشین را در خلیج فارس تغییر داده است (Hanoo et al., 2020:11). ج.ا.ایران در تعاملات نوین با جهان سیاسی پست‌مدرن از راه تعیین دو منطقه ژئوپلیتیک مهم در سرحدات جنوبی و شمالی با تکیه بر آنچه در این دو جناح می‌گذرد به نقش‌آفرینی‌های منطقه‌ای خود اهمیت ویژه‌ای می‌دهد و به‌واسطه موقعیت حساس و منحصربه‌فرد خود در استراتژی‌های انرژی، قلمرو ژئواکونومیک، ژئوکالچر و ژئواستراتژی دارای اعتبار و ارزش خاصی است که بسیاری از کشورها فاقد آن می‌باشند (صفوی، ۱۴۰۰: ۶۶). بنابراین اهمیت حفظ وزن و منزلت ژئوپلیتیک آن بر همه آشکار و مبرهن است؛ که احتیاج به راه‌کارهای دقیق علمی دارد. ج.ا.ایران برای

اینکه بتواند بر مفاهیم، دیدگاه‌ها، نظام‌های منطقه‌ای، فرآیندها، تصمیمات، اقدامات جمعی دیگر کشورها و نحوه شکل‌گیری قدرت منطقه‌ای و جهانی، تأثیر بیشتری داشته باشد، باید از وزن ژئوپلیتیکی برتر در میان سایر کشورهای منطقه برخوردار باشد (حافظ نیا، ۱۳۹۶: ۱۲۳).

بنابراین دغدغه محقق در این پژوهش این است که یکی از نکات قابل توجه برای حفظ و ارتقای وزن و منزلت ژئوپلیتیکی کشور، بررسی و شناسایی ظرفیت‌ها و عوامل مزیت بخش (قوت‌ها و فرصت‌ها) در منطقه غرب آسیا می‌باشد تا بتواند از وضعیت موجود به وضعیت مطلوب؛ یعنی ایفای نقش مؤثرتر در منطقه دست یابد. لذا هدف اصلی محقق در این پژوهش «واکاوی ظرفیت‌های پیش برنده‌ی موجود در راستای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا (قوت‌ها و فرصت‌ها)» می‌باشد؛ که برای دستیابی و رسیدن به جایگاه برتر ژئوپلیتیکی؛ درصدد پاسخ به سؤالی می‌باشد که متناظر باهدف در این تحقیق طرح شده است. انجام این پژوهش این مزایا و فواید را در پی خواهد داشت؛ الف- تهدیدات نظامی علیه ج.ا.ا از سوی کشورهای فرا منطقه‌ای طی سال‌های اخیر سیر صعودی داشته، لذا با انجام این تحقیق می‌توان، نقاط قوت را شناسایی تا کنش مثبت‌تری در منطقه داشته و بتوان با تهدیدات، بهتر مقابله کرد. ب- تبیین نظری مؤلفه‌های ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی کشور می‌تواند زیرساخت علمی و فکری مناسبی را فراهم کند تا با بهره‌برداری از آن‌ها بتوان در جهت افزایش قدرت ملی کشور اقدام نمود پ- شناسایی بسترهای فرصت‌آفرین، جهت تأمین بهینه‌ی منافع ملی کشور و بهره‌گیری و استفاده‌ی مناسب از فرصت‌های موجود در جهت کاهش تهدیدات (بالقوه و بالفعل) ت- باعث توسعه دانش نظری جدید در محیط دانشگاهی شده و یافته‌های آن می‌تواند به شناسایی مؤلفه‌های ژئوپلیتیک قدرت ج.ا.ایران کمک نماید. عدم اجرای این تحقیق، می‌تواند موجب؛ الف- مغفول ماندن استفاده صحیح از وزن و به تبع آن منزلت و جایگاه ژئوپلیتیک کشور در حل مسائل چالش‌برانگیز داخلی و خارجی شود ب- با ناشناخته ماندن ظرفیت‌های در دسترس و حیاتی، نفوذ ژئوپلیتیک ج.ا.ا در منطقه کاهش یافته و از طرفی جولان هر چه بیشتر کشورهای فرا منطقه‌ای بخصوص آمریکا را در منطقه فراهم می‌آورد پ- بی‌توجهی به مؤلفه‌های ژئوپلیتیک؛ به نوعی که شرایط محیطی در حال تغییر می‌باشند و بعضاً هم دچار فرسایش می‌شوند و یا میزان اهمیت آن‌ها تغییر پیدا می‌کند، باعث عدم شناسایی آن‌ها و مغفول ماندن مؤلفه‌های مزیت ساز و علائق ژئوپلیتیکی برتر ساز خواهد شد.

مبانی نظری

– پیشینه شناسی

تاکنون پژوهش‌های متعددی در خصوص ارتقای جایگاه جمهوری اسلامی ایران در منطقه صورت گرفته است؛ اما پژوهش حاضر به‌طور ویژه، به موضوع «واکاوی ظرفیت‌های پیش برنده‌ی موجود در راستای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا (قوت‌ها و فرصت‌ها)» پرداخته است؛ بنابراین در این خصوص به تعدادی از تحقیق‌های انجام‌شده در حوزه جایگاه ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران اشاره می‌گردد.

خسرو بوالحسینی، کورش بابلی و سیاوش رضایی در سال ۹۷ در مقاله‌ای با عنوان «تدوین راهبردهای ژئوپلیتیکی برای دستیابی ج.ا.ایران به قدرت دفاعی برتر منطقه‌ای در سند چشم‌انداز» در دانشگاه عالی دفاع ملی به این نتیجه رسیدند که ج.ا.ایران در زمینه عوامل متغیر ژئوپلیتیک فقط در عوامل متغیر فرهنگی و علمی شرایط مناسبی وجود دارد که می‌بایست اقدام به تقویت آن‌ها شود و در سایر عوامل متغیر از جمله عوامل اقتصادی و اجتماعی اهتمام بیشتری را طلب کرده و نیاز به تقویت و بالا بردن سطح آن‌ها وجود دارد. محمدرحیم عیوضی، فرشته میر حسینی در پروژه تحقیقاتی با عنوان «سناریوهای پیش روی آینده جایگاه ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در نظام قدرت منطقه‌ای غرب آسیا در افق ۱۴۱۰» در سال ۹۸ در دانشگاه علامه طباطبایی به این نتیجه رسیدند که دو پیش‌ران «رابطه ایران و عربستان» و «میزان مداخلات آمریکا در غرب آسیا» از اهمیت و عدم قطعیت بالاتری برخوردار هستند؛ با توجه به اینکه هر کشوری که ظرفیت ژئوپلیتیکی بالاتری داشته باشد جایگاه تعیین‌کننده‌تری در نظام قدرت منطقه دارد. در همین راستا رضا ریوندی، سال ۹۸ در دانشگاه عالی دفاعی ملی در رساله خود با عنوان «ارائه الگوی ارتقای جایگاه ژئوپلیتیک ج.ا.ایران در سطح منطقه با تأکید بر نیازهای امنیتی – دفاعی» با شناسایی ابعاد و مؤلفه‌ها و همچنین ۵۷ شاخص مؤثر برای عوامل طبیعی، انسانی، اقتصادی، سیاسی و نظامی در بعد ارتقای مستمر قدرت ملی ج.ا.ایران در سطح منطقه، به یک الگو رسید و رستم بهادریان در سال ۹۹ در دانشگاه عالی دفاع ملی با استفاده از روش اکتشافی در رساله خود با عنوان «راهبردهای ارتقای جایگاه ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در شکل‌گیری هندسه قدرت جهانی» ۶ راهبرد؛ که ۳ راهبرد آن در جهت تقویت محیط داخلی، یک راهبرد ارتباط‌دهنده محیط داخلی و خارجی و ۲ راهبرد تهاجمی؛ که عبارت‌اند از تقویت بازدارندگی، اتخاذ راهبردهای تهاجمی هوشمند، فعال‌سازی جوانان در

راستای راهبردهای نظام، تقویت مراکز تصمیم‌ساز قدرتمند، هم‌راستایی توانمندی‌ها با اهداف و توسعه و تعمیق و تنوع‌بخشی به عمق استراتژیک ایران در فضای پیرامونی احصا نمود.

مهم‌ترین نقاط اشتراک تحقیق عبارت‌اند از: ۱- متغیرهای بکار گرفته‌شده در پیشینه‌ها اشتراک زیادی با متغیرهای موضوع پژوهش حاضر دارند؛ از جمله، عوامل نظامی، سیاسی، عوامل ثابت و متغیر ژئوپلیتیکی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و ساختارهای نظام قدرت در منطقه و بین‌الملل ۲- پیشینه‌های مطرح‌شده اشاره به حوزه نفوذ قدرت ج.ا.ایران در منطقه و علائق ژئوپلیتیکی دارند و این نفوذ با نگاه کلی به ج.ا.ایران و منطقه آسیا صورت گرفته است.

مهم‌ترین نقاط افتراق تحقیق عبارت‌اند از: ۱- در پیشینه‌های مطرح‌شده، کمتر به متغیرهای عوامل زیست‌محیطی و علم و فناوری ج.ا.ایران در منطقه پرداخته‌شده است. ۲- پیشینه‌هایی وجود دارد که جایگاه ژئوپلیتیک را بحث کرده‌اند ولی هیچ‌کدام به ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی اشاره نکرده‌اند.

مفهوم شناسی

الف- قدرت ژئوپلیتیک یا وزن ژئوپلیتیک: عبارت است از ثقل نیروها و عوامل مثبت و منفی مؤثر در قدرت ملی یک کشور، به عبارتی جمع جبری عوامل قدرت ملی (حافظ نیا، ۱۳۹۶: ۱۸۳). وزن ژئوپلیتیک، رابطه مستقیم با منزلت ژئوپلیتیک کشور در سیستم جهانی و منطقه‌ای دارد، یعنی هر قدر وزن بیشتر باشد منزلت و اعتبار عمومی کشور بیشتر می‌شود (همان: ۱۸۴). محقق بر اساس رابطه مستقیم ارائه‌شده توسط حافظ نیا بین جایگاه (قدر و منزلت) و وزن ژئوپلیتیک از این تعریف استفاده کرده و به نوعی منظور از قدرت ژئوپلیتیک را همان وزن ژئوپلیتیک می‌داند که حاصل برآیند نیروها و عوامل مثبت و منفی مؤثر در قدرت ملی و جمعی یک کشور یا مکان و فضای جغرافیایی است.

ب- ژئوپلیتیک: صفوی ژئوپلیتیک را علم مطالعه روابط متقابل فضایی ساختارها و فرایندهای زیست اجتماعی انسان فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و نظامی برای کسب، حفظ و گسترش قدرت، جهت رقابت در سطوح مختلف جغرافیایی محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی است (صفوی، ۱۴۰۰: ۹) که مبنای این تحقیق قرار گرفته است.

ج- منطقه غرب آسیا: بنا بر تعریف انجمن ژئوپلیتیک ایران این منطقه را می‌توان تقریباً درون یک مثلث جای داد به طوری که اضلاع این مثلث تنگه بسفر و داردانل در ترکیه تا کوه‌های پامیر در مشرق و از آنجا تا خلیج عدن و باب‌المندب را در برمی‌گیرد. کشورهای موجود در منطقه شامل:

۱- جمهوری اسلامی ایران ۲- ترکیه (به جز بخش اروپایی یعنی استانبول) ۳- یمن ۴- عراق ۵- عربستان ۶- اردن ۷- سوریه ۸- گرجستان ۹- ارمنستان ۱۰- جمهوری آذربایجان ۱۱- فلسطین ۱۲- کویت ۱۳- قطر ۱۴- امارات متحده عربی ۱۵- عمان ۱۶- لبنان ۱۷- بحرین ۱۸- رژیم صهیونیستی - قبرس ۲۰- پاکستان ۲۱- افغانستان ۲۲- مصر (فقط شبه جزیره سینا) در منطقه غرب آسیا واقع اند (انجمن ژئوپلیتیک ایران، ۱۳۹۳).

د- عوامل مؤثر در ارتقاء وزن ژئوپلیتیک یک کشور در سیستم منطقه‌ای و جهانی: سرزمینی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، نظامی، علمی، فضائی و فرامرزی. وزن ژئوپلیتیکی مفهومی بنیادین است که رابطه متقابل با قدرت ملی دارد و قدرت ملی هم رابطه متقابل با موقعیت کشور در سیستم ژئوپلیتیکی دارد که این موقعیت در دو حوزه تأثیر دارد یکی حوزه نفوذ جغرافیایی و دیگری حوزه اثرگذاری آن بر فرآیندهای بین‌المللی (حافظ نیا، ۱۳۹۶: ۱۸۵-۱۸۶).

ه- منزلت ژئوپلیتیکی کشورها در سیستم منطقه‌ای و جهانی

عبارت است از جایگاه کشور در بین اعضای سیستم مربوطه که با انجام موارد زیر از سوی آنان ارتقاء پیدا می‌کند: ۱) ارتقاء مستمر سطح قدرت ملی ۲) فراوری علائق و تعلقات ژئوپلیتیکی فرامرزی ۳) توسعه وابستگی کشورها و فرایندهای منطقه‌ای و جهانی به فضای جغرافیایی ملی ۴) ارتقای سطح موقعیت الگویی ۵) نقش‌آفرینی فعالانه در فرایندها و پدیده‌های منطقه‌ای و جهانی ۶) توسعه همه‌جانبه حوزه نفوذ در فضاها (حافظ نیا، ۱۳۹۶: ۲۵۵).

و- روابط ژئوپلیتیکی درون منطقه: روابط ژئوپلیتیکی روابطی هستند که بین کشورها و دولت‌ها و بازیگران سیاسی بر پایه ترکیب عناصر سیاست، قدرت و جغرافیا برقرار می‌شوند. روابط ژئوپلیتیکی بین بازیگران از الگوهای سلطه و استیلا، تحت سلطه، تعامل و تعادل، نفوذ و رقابت تشکیل می‌شود (حافظ نیا، ۱۳۹۶: ۳۶۲). سیستم حکومتی ایران و کشورهای هم‌جوارش از نوع تک ساخت و تمرکزگراست. تمرکز قدرت در رأس نظام سیاسی و عدم توزیع متوازن قدرت سیاسی و اجرایی در واحدهای جغرافیایی کشورها (اعظمی، ۱۳۸۴: ۱۶۱-۱۶۲).

ز- غرب آسیا منطقه‌ای پرتنش است؛ به واسطه داشتن: ۱- منابع انرژی مورد نیاز کشورهای صنعتی و راه‌های مهم حمل و نقل دریایی این منطقه مورد توجه قدرت‌های بزرگ جهانی است ۲- حکومت بعضی کشورهای منطقه به قدرت‌های بزرگ وابسته‌اند و از نظر سیاسی از آن‌ها پیروی می‌کنند ۳- رژیم اشغالگر قدس با حمایت آمریکا و انگلیس علاوه بر سرکوب مردم فلسطین به توطئه و دشمنی با مسلمانان کشورهای منطقه می‌پردازند ۴- آمریکا، انگلستان و برخی کشورهای قدرتمند

دیگر برای حفظ منافع خود در منطقه در کشورهای وابسته پایگاه‌های نظامی ایجاد نموده‌اند (ریوندی، ۱۳۹۸).

ح- راهبردهای ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا: ۱- همکاری‌های منطقه‌ای ۲- بازدارندگی تهدید از منطقه (به شکل سخت و نرم) ۳- تقویت درونی در جهت بهره‌برداری استراتژیک ۴- امنیت دسته‌جمعی ۵- مبارزه با تروریسم ۶- ائتلاف‌سازی در قالب بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای ۷- صلح‌سازی ۸- همگرایی منطقه‌ای ۹- سیاست همسایگی (بهادریان، ۱۳۹۹).

ط- اهداف ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا: با استفاده از اندیشه سیاسی حضرت امام خمینی (ره) و اظهارات دیگر مسئولین نظام جمهوری اسلامی و نیز واقعیت‌های موجود در منطقه غرب آسیا برخی از اهداف جمهوری اسلامی ایران در منطقه عبارت‌اند از: ۱- گسترش انقلاب اسلامی ۲- بیداری اسلامی ۳- وحدت و همگرایی کشورهای اسلامی ۴- عدالت‌خواهی استقلال‌طلبی ۵- استکبارستیزی و مبارزه با ظلم و نظام سلطه ۶- حمایت از مسلمانان ۷- احیای ارزش‌های اسلامی ۸- مبارزه با رژیم صهیونیستی و آزادی فلسطین (ریوندی، ۱۳۹۸).

ی- فرصت: کلیه عوامل و پدیده‌هایی که منشأ آن عمدتاً در محیط خارج از جامعه (کشور) وجود دارند و می‌توانند مجموعه را در رسیدن به هدف‌های خود و یا انجام موفقیت‌آمیز مأموریت کمک کنند. فرصت‌ها عموماً خارج از کنترل سازمان یا کشور هستند. میزان مؤثر بودن فرصت‌ها، بستگی به میزان توانایی سازمان یا کشور در به‌کارگیری آن‌ها دارد (دفتر واژه‌گزینی نظامی ستاد کل نیروهای مسلح، ۱۳۹۳).

ک- قوت: عاملی به‌عنوان قوت تلقی می‌شود که مزیت رقابتی یا مهارت (شایستگی) متمایزی برای سازمان یا کشور باشد. در واقع نقاط قوتی هستند که قابلیت یا توانمندی برای انجام مأموریت و دستیابی به اهداف سازمان یا کشور را ایجاد و فراهم می‌کنند (توحیدی و آقامحمدی، ۱۳۹۸: ۹۲).

ل- قدرت ژئوپلیتیکی ایران در منطقه غرب آسیا: یکی از اصلی‌ترین توانایی‌های ایران در این زمینه، وجود موقعیت جغرافیایی است. با توجه به مجاورت با کشورهای آسیای مرکزی، قفقاز و خلیج فارس، توانایی برقراری ارتباطات فعال با این مناطق را دارد. این ارتباطات می‌تواند به‌عنوان یک پل ارتباطی بین مناطق مختلف در غرب آسیا عمل کند و نقش مهمی در افزایش قدرت ژئوپلیتیکی ایران ایفا کند. ایران به‌عنوان کشوری با مرزهای طولانی و همچنین دسترسی به دریای عمان و خلیج فارس، در میان جاده‌های حمل‌ونقل بین‌المللی قرار گرفته است. این موقعیت

جغرافیایی به ایران امکاناتی را می‌دهد تا در صادرات و واردات بین‌المللی نقش مهمی ایفا کند و روابط تجاری و اقتصادی خود را با سایر کشورها توسعه دهد (عزتی، ۱۳۹۷: ۶۱).

ج.۱. ایران به واسطه داشتن ذخایر نفت و گاز غنی، توانسته است نقش مهمی در بازی‌های ژئوپلیتیکی منطقه ایفا کند. این منابع باعث شده‌اند تا ایران در تعامل با کشورهای دیگر نقش مهمی را ایفا کند و قدرت تأثیرگذاری خود را در منطقه افزایش دهد. این منابع طبیعی می‌تواند به‌عنوان یک منبع درآمد و پایه اقتصادی برای کشور عمل کنند؛ همچنین، ایران به‌عنوان یکی از عوامل تأثیرگذار در تعیین قیمت جهانی نفت و گاز نیز شناخته شده است؛ که با توانایی تولید و صادرات نفت و گاز، می‌تواند در تعیین سیاست‌های اقتصادی منطقه و تأثیرگذاری بر روابط دیپلماتیک با کشورهای منطقه‌ای دخالت کند. با استفاده بهینه از این منابع و توسعه صنایع نفتی و گازی، ایران می‌تواند قدرت اقتصادی خود را در منطقه غرب آسیا افزایش دهد و در تعیین سیاست‌های اقتصادی و انرژی منطقه نقش مهمی داشته باشد (حافظ نیا و دیگران، ۱۳۸۶: ۹۰).

ج.۱. ایران با داشتن نیروهای مسلح قوی و تجهیزات نظامی پیشرفته، توانسته است نیرومندی خود را در منطقه ثابت کند و به یکی از قدرت‌های نظامی قابل توجه در منطقه غرب آسیا تبدیل شود. ایران با داشتن نیروی نظامی قدرتمند، می‌تواند به‌عنوان یک نیروی تعادل‌گرا در منطقه عمل کند و تأثیر قابل توجهی در تعیین سیاست‌های منطقه‌ای داشته باشد و همچنین می‌تواند تهدیدهای امنیتی را به‌خوبی مدیریت کند و در جلوگیری از تهدیدات خارجی به منطقه غرب آسیا مؤثر باشد (خلیلی و مرادیان، ۱۳۹۷: ۸۷).

ایران به‌عنوان یکی از کشورهای پیشینه‌دار در منطقه غرب آسیا، تجربه و تاریخچه بلندی در سیاست‌های خارجی دارد. ایران در طول تاریخ به‌عنوان یک امپراتوری قدرتمند شناخته شده است و این تاریخچه بلند، قدرت و تأثیر ایران را در منطقه و جهان تقویت می‌کند. ایران با وجود واقع شدن در قلب منطقه غرب آسیا و اتصال به دریای خزر و دریای عمان، به‌عنوان پلی برای تجارت و تردد بین قاره‌ها و امکانات حمل و نقل دریایی و زمینی از اهمیت بالایی برخوردار است. این ویژگی‌ها باعث می‌شوند تا ایران به‌عنوان یک مرکز ارتباطات و تجارت بین‌المللی در منطقه غرب آسیا شناخته شود و قدرت ژئوپلیتیکی خود را بهبود دهد؛ درنهایت، توانایی ایران در برقراری روابط دیپلماتیک و سیاسی با دیگر کشورها نیز می‌تواند در ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی آن در منطقه غرب آسیا مؤثر باشد. با برقراری روابط دوستانه و همکاری‌های بین‌المللی، ایران

می‌تواند نقش جهانی قوی‌تری را در منطقه ایفا کند و تأثیر بیشتری در تشکیل سیاست‌های منطقه‌ای داشته باشد (عزتی، ۱۳۹۶: ۳۴).

موقعیت ترانزیت ریلی و جاده‌ای کشور

ایران در مسیرهای ترانزیتی مختلف از جمله «کریدور شمال-جنوب» (NOSTRAC)، کریدور اقتصادی چین-آسیای میانه-آسیای غربی، کریدورهای حمل‌ونقلی تعریف‌شده میان کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی (اگو) مانند «کریدور اسلام آباد-تهران-استانبول (ITI)» و «کریدور ایران-عراق-سوریه» قرار دارد که این کریدورها از ظرفیت قابل توجه ایران حکایت دارد. عدم توجه لازم به ظرفیت ترانزیتی ایران در حالی است که این موضوع می‌تواند موجب گسترش و تقویت دیپلماسی اقتصادی ایران در بین کشورهای جهان شود. این امر به وابستگی بیشتر کشورهای دنیا به همکاری اقتصادی با ایران منجر خواهد شد و کاهش تأثیرپذیری اقتصاد کشور از تحریم‌ها را به همراه خواهد داشت (گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس).

شکل ۱: چارچوب نظری

در این پژوهش با استفاده از مبانی ژئوپلیتیکی ارتقای منزلت کشور حافظ نیا و نظریه صفوی و عوامل ژئوپلیتیکی منتج از ادبیات تحقیق، از بین ده‌ها عامل ژئوپلیتیکی، مهم‌ترین عوامل آن را که

گمان می‌رفت بر ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی ایران در منطقه غرب آسیا تأثیرات اساسی تری دارند، در هفت حوزه اصلی، تحت عنوان عوامل هفت گانه (سیاسی، اقتصادی، جغرافیایی، نظامی، علم و فناوری، زیست‌محیطی و فرهنگی و اجتماعی) احصا گردید؛ و مبنای مطالعه محیطی قرار گرفته و به محیط‌شناسی ج.ا.ایران، منطقه غرب آسیا و کشورهایی که در رقابت ژئوپلیتیکی با ج.ا.ایران در منطقه هستند پرداخته است؛ و با استفاده از شناخت محیط داخل بر اساس ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی موجود ج.ا.ایران نقاط قوت و فرصت را بررسی و آن‌ها را معرفی نموده است.

شکل ۲: مدل مفهومی تحقیق

روش‌شناسی تحقیق

در این پژوهش روش تحقیق، توصیفی تحلیلی می‌باشد. رویکرد این تحقیق آمیخته (کمی و کیفی) و نوع تحقیق به لحاظ هدف و ماهیت کاربردی - توسعه‌ای است. در روش کتابخانه‌ای با استفاده از مطالعه؛ از طریق انجام مطالعات کتابخانه‌ای و گردآوری اطلاعات به روش فیش‌برداری؛ و با استفاده از بررسی اسناد و مدارک علمی موجود نزد سازمان‌ها و نهادهای ذی‌ربط در حوزه‌ی موضوع تحقیق به تحقق هدف تحقیق و اعتبار یابی یافته‌ها پرداخته‌شده و در روش میدانی پرسش‌نامه تهیه‌شده و توزیع پرسش‌نامه بین صاحب‌نظران و خبرگان، جهت تکمیل و سپس جمع‌آوری نظرات آن‌ها؛ در رابطه با نهایی سازی نقاط قوت و فرصت‌های احصاء شده، اقدام به تجزیه و تحلیل داده‌ها و ارائه‌ی پاسخ به سؤال تحقیق شده است. به منظور اعتبار سنجی و نیز واکاوی ظرفیت‌های پیش برنده‌ی موجود در راستای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا (قوت‌ها و فرصت‌ها) از نقطه نظرات ۵۰ نفر استفاده‌شده است. حجم نمونه جامعه آماری به صورت تمام شمار و روش نمونه‌گیری بر اساس روش هدفمند قضاوتی انجام گردیده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

پس از انجام مطالعات کتابخانه‌ای، بررسی اسنادی، بررسی پیشینه پژوهش و مشاهدات میدانی پژوهشگر، پس از تعیین مؤلفه‌های کلان اثرگذار استخراج‌شده در ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا پرسشنامه‌ای با تعداد ۷ عامل به همراه ۴۰ گویه احصاء گردید. پس از بررسی پاسخ‌های پرسش‌شوندگان نتایج حاصله در این مرحله تمام امتیازات به دست آمده بالاتر از ۸۰ درصد را مؤثر در واکاوی ظرفیت‌های پیش برنده‌ی موجود در راستای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا دانسته و تمامی گزینه‌های زیر ۸۰ درصد را علی‌رغم تأثیرشان، حذف کرده و بر این اساس مشخص شد که تعداد ۷ گویه از ۴۰ گویه، زیر ۸۰ درصد با موضوع مورد تحقیق ارتباط داشته‌اند. سپس، نسبت به محاسبه میانگین و انحراف معیار و میانگین رتبه‌ای گویه‌های پرسشنامه در حوزه تأثیر متغیرهای یادشده بر موضوع پژوهش اقدام و در جهت معنادار بودن میانگین‌ها و همچنین اولویت‌بندی آن‌ها از آزمون فریدمن استفاده شد. نتایج حاصل از آزمون نشان داد که بین میانگین‌ها در سطح $P < 0.001$ تفاوت معناداری وجود دارد که به ترتیب اهمیت در جدول شماره ۳ و ۴ قابل مشاهده است. در پرسشنامه تحقیق، سؤالات جمعیت شناختی جامعه آماری شامل تحصیلات، سازمان خدمتی، سنوات خدمتی، جایگاه شغلی، عنوان مسئولیت و مدت خدمت در مسئولیت فعلی به منظور اعتباربخشی به

نتایج حاصل از تحلیل پرسشنامه مطرح شده است. با توجه به اینکه پرسشنامه تحقیق حاصل مطالعات گسترده کتابخانه‌ای و اسنادی در کنار استفاده از نظرات خبرگان در قالب فرم مصاحبه است و طی چند مرحله، بازبینی و اصلاح شده دارای روایی قابل قبولی است. به استناد مقادیر آلفای کرونباخ برای پرسشنامه، این نتیجه حاصل شد که پرسشنامه تحقیق نیز دارای پایایی قابل قبول است.

جدول ۱: مقدار ضریب پایایی محاسبه شده پرسشنامه

آیتم	ضریب آلفای کرونباخ
۳۳	۰.۸۰۸

همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود، مقدار ضریب آلفای کرونباخ برابر با ۰/۸۰۸ محاسبه

گردیده است. این مقدار بیانگر پایایی در بازه خیلی خوب می‌باشد.

جدول شماره ۲: رتبه‌بندی گویه‌های پرسشنامه به ترتیب اهمیت (قوت‌ها)

رتبه	گویه‌ها	بازنگری	ترتیب	بستگی رتبه‌ای	درصد ارتباط	۱ خیلی کم	۲ کم	۳ متوسط	۴ زیاد	۵ خیلی زیاد
۱	وجود رهبری توانا و مدبر در ج.ا. ایران	۵	۰.۰۰۰	۵۷.۲۳	۰/۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۵۰
۲	انسجام و وحدت ملی در ج.ا. ایران	۵	۰.۰۰۰	۵۷.۲۳	۰/۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۵۰
۳	برخوردارای جمهوری اسلامی ایران از سواحل طولانی و بندرگاهی و دسترسی به آب‌های آزاد جهان	۴.۹	۰.۳۰۳	۵۳.۵۵	۰/۹۸	۰	۰	۰	۵	۴۵
۴	برخوردارای از وسعت سرزمینی مناسب و تنوع جغرافیایی با توجه به اقلیم گرم و خشک منطقه غرب آسیا	۴.۷۴	۰.۴۴۳	۴۷.۵۲	۰/۹۵	۰	۰	۰	۱۳	۳۷

(قوت‌ها و فرصت‌ها)

۳۸	۱۱	۱	۰	۰	۰/۹۵	۴۷.۸۹	۰.۴۸۶	۴.۷۴	۵	حضور ج.ا.ایران در میان ده کشور برتر دارنده قدرت فضایی در دنیا
۳۷	۱۲	۱	۰	۰	۰/۹۴	۴۷.۱۲	۰.۴۹۶	۴.۷۲	۶	توان قدرت نظامی ج.ا.ایران نسبت به کشورهای منطقه با توجه به رقابت شدید تسلیحاتی در غرب آسیا
۳۷	۱۲	۱	۰	۰	۰/۹۴	۴۷.۳	۰.۴۹۶	۴.۷۲	۷	توانایی ج.ا.ایران در تبدیل شدن به هاب سلامت پزشکی در منطقه غرب آسیا
۳۹	۸	۳	۰	۰	۰/۹۴	۴۷.۹۶	۰.۵۷۲	۴.۷۲	۸	ثبات سیاسی در ج.ا.ایران برای گسترش و رشد، در برقراری تعاملات منطقه‌ای و بین‌المللی
۳۴	۱۳	۳	۰	۰	۰/۹۲	۴۴.۰۵	۰.۶۰۲	۴.۶۲	۹	توانمندی ج.ا.ایران در توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان در زمینه بومی سازی صنایع دفاعی نسبت به کشورهای منطقه
۳۰	۲۰	۰	۰	۰	۰/۹۲	۴۲.۱۲	۰.۴۹۴	۴.۶	۱۰	پیشرفت ج.ا.ایران در صنعت ماهواره ای نسبت به کشورهای منطقه
۳۱	۱۸	۱	۰	۰	۰/۹۲	۴۲.۸۳	۰.۵۳۴	۴.۶	۱۱	برخورداری ج.ا.ایران از منابع غنی انرژی‌های فسیلی (نفت و گاز) در منطقه
۲۵	۲۵	۰	۰	۰	۰/۹۰	۳۸.۵۸	۰.۵۰۵	۴.۵	۱۲	محوریت ج.ا.ایران در پیشرفت محور مقاومت و نیل به تمدن نوین اسلامی

۲۵	۲۱	۴	۰	۰	۸۸/۴	۳۶.۶۴	۰.۶۴۱	۴.۴۲	پیشرفت در حوزه آب و سدسازی در مسائل زیست محیطی ج.ا.ایران	۱۳
۲۰	۳۰	۰	۰	۰	۰/۸۸	۳۴.۴۷	۰.۴۹۴	۴.۴	قرار گرفتن در موقعیت ترانزیت کالا به کشورهای محصور در خشکی از جمله افغانستان و آسیای مرکزی	۱۴
۲۱	۲۷	۲	۰	۰	۰/۸۸	۳۴.۴۹	۰.۵۶۷	۴.۳۸	برخورداری ج.ا.ایران از جزایر راهبردی و منحصربه فرد در منطقه برای ترانزیت انرژی	۱۵
۲۱	۲۷	۲	۰	۰	۰/۸۸	۳۴.۴۹	۰.۵۶۷	۴.۳۸	پیشرفت و رشد ج.ا.ایران در اقتصاد مولد و درونزا	۱۶
۲۱	۲۷	۲	۰	۰	۰/۸۸	۳۵.۱۷	۰.۵۶۷	۴.۳۸	اشراف اطلاعاتی ج.ا.ایران نسبت به پایگاه های نظامی متعدد قدرت های فرا منطقه ای و هم پیمانان خارجی آنها در منطقه	۱۷
۲۴	۲۱	۳	۲	۰	۰/۸۷	۳۵.۹۳	۰.۷۷۲	۴.۳۴	بسط و توسعه روابط اجتماعی و فرهنگی با کشورهای منطقه بر مبنای استفاده صحیح از اصول و ظرفیت های موجود جهان اسلام (اشتراکات دینی و مذهبی) در منطقه	۱۸
۲۴	۱۶	۱۰	۰	۰	۰/۸۶	۳۴.۳۶	۰.۷۸۳	۴.۲۸	اهمیت قوانین و مقررات زیست محیطی در ج.ا.ایران بر روی پروژه های توسعه آب، محیط زیست و کشاورزی	۱۹

(قوت‌ها و فرصت‌ها)

۲۰	تلاش در جهت ارتقای فناوری‌های نوین و شالوده شکن در ج.ا.ایران	۴.۲۸	۰.۸۸۱	۳۵.۱۷	۰/۸۶	۰	۲	۸	۱۴	۲۶
۲۱	قرار گرفتن ج.ا.ایران در کانون توجهات ژئوپلیتیکی قدرت‌ها در منطقه	۴.۲۸	۰.۸۵۸	۳۵.۶۴	۸۵/۶	۰	۰	۱۳	۱۰	۲۷
۲۲	رشد جایگاه ج.ا.ایران در علوم و جنگ سایبری نسبت به کشورهای منطقه	۴.۲۶	۰.۸۷۶	۳۵.۳۳	۰/۸۵	۰	۰	۱۴	۹	۲۷

جدول شماره ۳: رتبه‌بندی گویه‌های پرسشنامه به ترتیب اهمیت (فرصت‌ها)

رتبه	گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار	میانگین رتبه‌ای	درصد ارتباط گویه	۱ خنثی کم	۲ کم	۳ متوسط	۴ زیاد	۵ خیلی زیاد
۲۳	سهم همکاری اقتصادی و جذب- سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ج.ا.ایران	۴.۸۲	۰.۳۸۸	۵۰.۶۳	۰/۹۶	۰	۰	۰	۶	۴۱
۲۴	سهم ج.ا.ایران از ظرفیت‌های بازار کشورهای منطقه	۴.۷۴	۰.۴۴۳	۴۷.۵۲	۰/۹۵	۰	۰	۰	۱۳	۳۷
۲۵	تعامل و همکاری ج.ا.ایران در کنوانسیون‌های منطقه‌ای و بین‌المللی زیست‌محیطی	۴.۷۲	۰.۴۵۳	۴۶.۷۶	۹۴/۴	۰	۰	۰	۱۴	۳۶
۲۶	وجود ظرفیت‌های بالقوه برای ج.ا.ایران جهت تبدیل شدن به هاب انرژی منطقه‌ای و جهانی	۴.۷	۰.۴۶۲	۴۵.۹۸	۰/۹۴	۰	۰	۰	۱۵	۳۵
۲۷	تلاش در جهت ارتقای دیپلماسی منطقه‌ای ج.ا.ایران در برقراری ارتباط با کشورهای منطقه	۴.۶۲	۰.۴۹	۴۳.۰۴	۰/۹۲	۰	۰	۰	۱۹	۳۱

۲۸	۴.۶۲	۰.۶۰۲	۴۴.۰۵	۰/۸۰	۰	۰	۰	۳	۱۳	۳۴	اثر افزایش نفوذ دیپلماسی ج.ا.ایران در معاهدات استراتژیک دفاعی، امنیتی با قدرت های بزرگ (قراردادها و پیمان های دفاعی، نظامی)
۲۹	۴.۶	۰.۴۹۴	۴۲.۱۲	۰/۹۲	۰	۰	۰	۰	۲۰	۳۰	عضویت و نفوذ ج.ا.ایران در اتحادیه ها و سازمان های سیاسی در منطقه و بین الملل
۳	۴.۵۴	۰.۵۰۳	۴۰.۰۴	۰/۹۱	۰	۰	۰	۰	۲۳	۲۷	اثرگذاری ورزش در ارتقای روابط میان دولت ها
۳۰	۴.۴۸	۰.۵۴۳	۳۸.۴۲	۰/۹۰	۰	۰	۰	۱	۲۴	۲۵	پیوستگی فرهنگ اسلامی، ایرانی و اشتراکات دینی با کشورهای- حوزه خلیج فارس و استفاده از قدرت امت واحده اسلامی
۳۱	۴.۴۸	۰.۶۷۷	۳۹.۴۴	۰/۹۰	۰	۱	۲	۱۹	۱۹	۲۸	واقع شدن ایران در کریدور چین- آسیای مرکزی به آسیای غربی از طریق ابتکار یک کمربند یک راه چین
	۴.۴	۰.۹۰۳	۴۰.۲۲	۰/۸۸	۰	۱	۱۱	۵	۵	۳۳	اثر افزایش نفوذ ج.ا.ایران در برقراری دیپلماسی علمی با کشورهای منطقه

نتیجه گیری و پیشنهاد

الف- نتیجه گیری

در نظام بین الملل باید کشورها به مؤلفه‌ی قدرت توجه کنند، قدرت یکی از عناصر ژئوپلیتیک می باشد و برای تولید قدرت در یک کشور باید مناطق و فضاها‌ی ژئوپلیتیکی را شناخت. جمهوری اسلامی ایران قدرت برتر منطقه‌ای می باشد، اما با توجه به اینکه مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی، نسبت به شرایط محیطی در حال تغییر می باشند و بعضاً دچار فرسایش می شوند و یا میزان اهمیت آن ها تغییر پیدا می کند، لذا ج.ا.ایران برای این که قدرت برتر منطقه‌ای خود را حفظ کند، باید آن ها را شناسایی و بداند که چه مؤلفه‌هایی برتر ساز و یا مزیت ساز هستند ج.ا.ایران برخی از

ظرفیت‌های پیش برنده برای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی در منطقه غرب آسیا را دارد. بعضی از این ظرفیت‌ها شامل وجود منابع طبیعی غنی، نیروی نظامی قدرتمند، موقعیت جغرافیایی استراتژیک و توانایی تولید و صادرات نفت و گاز است. به منظور ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی، راهکارهایی مانند توسعه زیرساخت‌های اقتصادی و حمل‌ونقل نیز پیشنهاد می‌شود. قدرت ژئوپلیتیکی ایران در منطقه غرب آسیا تأثیرگذاری بسیاری بر روابط منطقه‌ای و بین‌المللی دارد و می‌تواند در افزایش تجارت، تبادل فرهنگی و همکاری در حوزه‌های مختلف نقش مهمی ایفا کند؛ بنابراین، ایران با بهره‌برداری از این ظرفیت‌ها و اجرای راهکارهای مناسب، می‌تواند قدرت ژئوپلیتیکی خود را در منطقه غرب آسیا تقویت کرده و تأثیرگذاری بیشتری داشته باشد. در آخر، باید به این نکته اشاره کرد که این ظرفیت‌ها فقط به تنهایی قدرت ژئوپلیتیکی ایران را در منطقه غرب آسیا ارتقا نمی‌دهند؛ بلکه ایران باید با استفاده از این ظرفیت‌ها و همچنین ایجاد روابط دوستانه با کشورهای منطقه، برای تأمین منافع ملی و افزایش قدرت ژئوپلیتیکی خود در منطقه، به تعامل و همکاری با دیگر کشورها بپردازد. در راستای پاسخ به سؤال اصلی تحقیق، مبنی بر این‌که ظرفیت‌های پیش برنده‌ی موجود در راستای ارتقای قدرت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه غرب آسیا (قوت‌ها و فرصت‌ها) کدام‌اند؟ می‌بایستی عنوان نمود که ظرفیت‌های موجود در قالب ۷ کلان مؤلفه ژئوپلیتیکی احصا شده (سیاسی - نظامی - علم و فناوری - زیست‌محیطی - اجتماعی و فرهنگی - جغرافیایی - اقتصادی) عبارت‌اند از:

قوت‌ها

- ۱- دارا بودن سواحل طولانی و بندرگاهی و دسترسی به آب‌های آزاد جهان ۲- داشتن وسعت سرزمینی مناسب و تنوع اقلیم جغرافیایی ۳- محوریت ج.ا.ایران در پیشرفت محور مقاومت و نیل به تمدن نوین اسلامی ۴- در اختیار داشتن جزایر راهبردی و منحصربه‌فرد ۵- برتری قدرت نظامی ج.ا.ایران نسبت به کشورهای منطقه با توجه به رقابت شدید تسلیحاتی در غرب آسیا ۶- توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان در زمینه بومی‌سازی صنایع دفاعی ۷- توان اشراف اطلاعاتی بر تحولات منطقه‌ای ۸- پیشرفت در علوم و جنگ سایبر ۹- دارا بودن منابع غنی انرژی‌های فسیلی ۱۰- داشتن موقعیت ترانزیت ریلی و جاده‌ای شمال به جنوب و شرق به غرب که سالیانه حداقل شش میلیارد دلار درآمد برای کشور دارد ۱۱- رشد و توسعه زیرساخت‌ها در اقتصاد مولد و درون‌زا و خروج ایران از انزوای اقتصاد تک‌محصولی ۱۲- سرمایه‌گذاری در ترانزیت انرژی و جذب سرمایه

۱۳- وجود رهبر مدیر و توانا ۱۴- انسجام و وحدت ملی در ج.ا.ایران ۱۵- ثبات سیاسی در ج.ا.ایران برای گسترش و رشد، در برقراری تعاملات منطقه‌ای و بین‌المللی ۱۶- قرار گرفتن در کانون توجهات ژئوپلیتیکی قدرت‌ها ۱۷- حضور در میان ده کشور برتر دارنده قدرت فضایی ۱۸- توانایی در تبدیل شدن به هاب سلامت پزشکی در منطقه غرب آسیا ۱۹- پیشرفت در صنعت ماهواره‌ای ۲۰- ارتقا و توسعه فناوری‌های نوین و شالوده شکن در کشور ۲۱- بالا بردن اهمیت و ارتقای حساسیت در وضع و اجرای قوانین و مقررات زیست‌محیطی بخصوص بر روی پروژه‌های توسعه آب، محیط‌زیست و کشاورزی ۲۲- سرمایه‌گذاری در حوزه آب و سدسازی.

فرصت‌ها

۱- دارا بودن ظرفیت‌های بالقوه برای ج.ا.ایران جهت تبدیل شدن به هاب انرژی منطقه‌ای و جهانی ۲- ارتقای کیفیت دیپلماسی در معاهدات استراتژیک دفاعی، امنیتی با قدرت‌های بزرگ (قراردادها و پیمان‌های دفاعی و نظامی و عضویت در آن‌ها) ۳- تلاش در جهت جذب سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی و ارتقای سطح همکاری‌های اقتصادی در ج.ا.ایران ۴- استفاده بهینه از پتانسیل ظرفیت بازار کشورهای منطقه ۵- تلاش در جهت ارتقای دیپلماسی منطقه‌ای ج.ا.ایران در برقراری ارتباط با کشورهای منطقه ۶- تلاش در جهت عضویت و نفوذ ج.ا.ایران در اتحادیه‌ها و سازمان‌های سیاسی در منطقه و بین‌الملل ۷- سرمایه‌گذاری بر امر ورزش و ارتقای زیرساخت‌های آن در کشور به‌عنوان یک شاخص اثرگذار در ارتقای برد ژئوپلیتیکی کشور ۸- استفاده مناسب و بهینه از پیوستگی فرهنگ اسلامی، ایرانی و اشتراکات دینی با کشورهای حوزه خلیج فارس در جهت کاهش ایران‌هراسی در منطقه ۹- تلاش و برنامه‌ریزی در راستای جذب توریسم و استفاده از قابلیت‌های گردشگری کشور ۱۰- بسط و توسعه روابط اجتماعی و فرهنگی با کشورهای منطقه، بر مبنای استفاده صحیح از اصول و ظرفیت‌های موجود جهان اسلام در منطقه غرب آسیا ۱۱- افزایش سطح نفوذ در تعاملات دیپلماسی علمی با کشورهای منطقه در راستای ارتقای جایگاه علمی ج.ا.ایران ۱۲- ارتقای سطح تعاملات و همکاری‌های ج.ا.ایران در کنوانسیون‌های منطقه‌ای و بین‌المللی زیست‌محیطی.

ب- پیشنهادها

۱- پیشنهاد می‌گردد به محوریت معاون سیاسی وزارت امور خارجه و با هماهنگی میان کمیسیون امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس، معاون اطلاعات و عملیات به همراه معاون امور راهبردی و اشراف کلی از ستاد ک.ن.م، به‌منظور استمرار افزایش قدرت ملی، کاهش تلاش نیروهای فرا منطقه‌ای برای ایجاد اختلال در عرصه سیاسی در ج.ا.ایران و اخلال در ائتلاف‌سازی کشورهای پیرامونی با آمریکا از طریق پیوند رشد پدیده‌های منطقه‌ای و جهانی به فضای ج.ا.ایران با استفاده از موقعیت ژئواستراتژیک (مانند اتصال خشکی به دریا، ترانزیت هوایی و ...)، افزایش تعاملات منطقه‌ای و بین‌المللی، تلاش در جهت ارتقای دیپلماسی و افزایش نفوذ ج.ا.ایران در اتحادیه‌ها و سازمان‌های سیاسی در منطقه و نظام بین‌الملل اقدام شود.

۲- پیشنهاد می‌گردد به‌واسطه موقعیت و جایگاه ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه، با محوریت وزارت امور خارجه ج.ا.ایران و هماهنگی ستاد کل. ن.م و سپاه قدس، با ایجاد و ترویج روش‌های سیاسی و دیپلماتیک، ائتلاف‌سازی لازم جهت حل اختلافات و تقویت و همگرایی کشورهای مسلمان منطقه با گروه‌های مقاومت به‌منظور غلبه بر هژمونی و مقابله با چالش‌ها و بحران‌های ساختگی غرب به‌ویژه آمریکا اقدام شود.

۳- پیشنهاد می‌گردد به محوریت اتاق بازرگانی و معاونت سیاست‌گذاری اقتصادی وزارت اقتصاد و همکاری کمیسیون اقتصادی، کمیسیون انرژی و کمیسیون صنایع و معادن مجلس با معاون دیپلماسی اقتصادی وزارت خارجه، به‌منظور افزایش سهم ج.ا.ایران از ظرفیت بازارهای کشورهای منطقه و جذب سرمایه خارجی، در جهت کاهش اثرات تحریم‌های ناعادلانه بین‌المللی علیه ج.ا.ایران و تبدیل شدن مناطقی از ج.ا.ایران به هاب انرژی و ترانزیت منطقه‌ای و جهانی، از طریق توسعه و ارتقای زیرساخت‌های شبکه ارتباطی حمل‌ونقل و خطوط انتقال کالا و انرژی و مسیرهای ارتباط ترانزیتی مثل توسعه زیرساخت بنادر کشور، بخصوص بندر چابهار، با ارتقای دیپلماسی اقتصادی در برقراری ارتباط با کشورهای منطقه و عضویت و نفوذ در آن‌ها اقدام گردد.

۴- پیشنهاد می‌گردد با محوریت وزارت جهاد کشاورزی و هماهنگی میان کمیسیون کشاورزی، آب و منابع طبیعی مجلس، معاونت توسعه مدیریت و منابع وزارت اقتصاد، وزارت نیرو و وزارت کشور به‌منظور مدیریت چرخه آب و سدسازی برای مرتفع نمودن معضلات کم‌آبی، جلوگیری از پیشروی کویر و تخریب زیست‌بوم‌های آبی و همچنین ارتقای آمادگی ج.ا.ایران

جهت کنترل و مقابله با تهدیدات زیست‌محیطی در سطح ملی و منطقه‌ای از طریق افزایش تعامل، همکاری و تقویت دیپلماسی زیست‌محیطی با کشورهای منطقه، احیای بنیادهای زیستی با کشورهای همسایه، توسعه روش‌های نوین آبیاری، توسعه زیرساخت‌ها و فناوری‌های زیست‌محیطی و تولید منابع جدید آبی بر مبنای فناوری‌های پیشرفته اقدام نمایند.

۵- پیشنهاد می‌گردد به محوریت وزارت ورزش و جوانان با همکاری وزارت آموزش و پرورش و همین‌طور وزارت کشور، از طریق سرمایه‌گذاری بر امر ورزش، بخصوص ورزش پایه در مدارس و ارتقای زیرساخت‌های ورزش در کشور به‌عنوان یک شاخص اثرگذار در ارتقای برد ژئوپلیتیکی، با استفاده از تقویت، گسترش و توسعه تعاملات منطقه‌ای و بین‌المللی در اتحادیه‌ها و سازمان‌های ورزشی در سطح منطقه و الگوبرداری از کشورهای موفق، سبب افزایش نفوذ ج.ا.ایران در دیپلماسی ورزشی در سطح منطقه و بین‌المللی گردد.

۶- پیشنهاد می‌شود، با محوریت مرکز مطالعات وزارت امور خارجه و با همکاری دانشگاه‌های کشور و مراکز مطالعاتی، راه‌های ارتباط دیپلماسی فعال جمهوری اسلامی ایران با کشورهای منطقه غرب آسیا به‌ویژه کشورهای محور مقاومت به‌منظور ایجاد تقویت همگرایی و مقابله با ایران ستیزی، موردپژوهش قرار گیرد.

۷- پیشنهاد می‌گردد، نسبت به واگذاری کار پژوهشی در خصوص راهبردها و اقدامات اجرایی در حفظ ثبات، آرامش و انسجام در داخل کشور، موردبررسی قرار گیرد. چراکه یکی از پایه‌های اساسی ارتقای منزلت ژئوپلیتیک، انسجام و وفاق ملی است. میزان همراهی مردم از سیاست‌ها و خط‌مش‌های دولت است به‌این ترتیب که اگر اعتبار یک دولت به هر دلیلی در نزد مردم آن کشور تنزل یابد، در نتیجه اعتماد مردم به دولت حاکم کاهش خواهد یافته؛ بنابراین سیاست‌ها و خط‌مش‌های اعلامی از سوی دولت با همراهی مردم مواجه نخواهد شد.

فهرست منابع:

www.khamenei.ir - فرمایشات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، قابل دسترسی در:

الف- منابع فارسی

- اعظمی، هادی. (۱۳۸۴). «عوامل مؤثر در جایگاه ژئوپلیتیکی ایران در منطقه (فرصت‌ها و تهدیدها)». تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- انجمن ژئوپلیتیک ایران. (۱۳۹۳). «انجمن ژئوپلیتیک ایران». تهران.
- بوالحسنی، خسرو و بابلی، کورش و رضایی، سیاوش (۱۳۹۷)، تدوین راهبردهای ژئوپلیتیکی برای دستیابی ج.ا.ایران به قدرت دفاعی برتر منطقه‌ای در راستای سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، دانشگاه عالی دفاع ملی
- بهادریان، رستم. (۱۳۹۹). «راهبردهای ارتقای جایگاه ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در شکل‌گیری هندسه قدرت جهانی» (پایان‌نامه دکتری). دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.
- تاجفر، رضا. (۱۳۹۴). «جغرافیای نظامی کشورهای هم‌جوار». تهران: دانشگاه افسری امام علی (ع).
- توحیدی، ارسطو؛ و آقامحمدی، داوود. (۱۳۹۸). «طرح‌ریزی راهبردی، برنامه‌ریزی و بودجه‌بندی رویکردی کاربردی در جمهوری اسلامی ایران». تهران: دانشگاه دفاع ملی.
- حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۹۶). «اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک». مشهد: پاپلی.
- حافظ نیا، محمدرضا؛ رشید، غلامعلی؛ پرهیزگار، اکبر؛ و افشردی، محمدحسین. (۱۳۸۶). «الگوی نظری طراحی راهبرد دفاعی مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیک». فصلنامه ژئوپلیتیک، (دوره ۳، شماره ۲)، ۷-۳۹.
- خلیلی، رضا؛ و مرادیان، محسن. (۱۳۹۷). «قدرت ملی، چارچوبی نوین برای سنجش و تحلیل» (ج ۱-۲۰۰). سپیدان، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- دفتر واژه‌گزینی نظامی ستاد کل نیروهای مسلح. (۱۳۹۳). «نمایه گروه واژه‌گزینی نظامی فرهنگستان زبان و ادب فارسی» (ویرایش دفتر واژه‌گزینی نظامی ستاد کل نیروهای مسلح). تهران: روناس.
- ریوندی، رضا. (۱۳۹۸). «ارائه الگوی ارتقای جایگاه ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران در سطح منطقه با تأکید بر نیازهای امنیتی - دفاعی» (پایان‌نامه دکتری). دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.
- صفوی، سید یحیی. (۱۴۰۰). «ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی جهان اسلام». تهران: مرکز آینده‌پژوهی جهان اسلام.
- عزتی، عزت‌الله. (۱۳۹۶). «ژئواستراتژی و قرن بیستم». تهران: انتشارات سمت.
- عزتی، عزت‌الله. (۱۳۹۷). «ژئوپلیتیک». تهران: سمت.
- عیوضی، محمدرحیم و میرحسینی، فرشته (۱۳۹۸)، ارائه الگوی ارتقای جایگاه ژئوپلیتیک ج.ا.ایران در سطح منطقه با تأکید بر نیازهای امنیتی - دفاعی، پروژه تحقیقاتی، دانشگاه عالی دفاعی ملی

ب - منابع انگلیسی

- Cooperation and the Role of a Belt and Road Initiative and the Revolution in Energy Geopolitics among Regional Economic Powers, jornal imss, eskop.
- Hano voo, ali shah seyed mahmod, navaz ahsan, asad ali, eghbal shahid, zohor hafez, maghsom ahsan, (2020), The Impact of Energy.
- Pelletier, (2017) "The International Politics of Oil, Sf Antony's International Review.